

УДК 781.91

МЕМОРІАЛЬНИЙ РОЯЛЬ ПАВЛА ТИЧИНИ: ДО ПИТАННЯ ПОБУТУВАННЯ

Вакульчук А.Р.

Літературно-меморіальний музей-квартира П.Г. Тичини у м. Києві

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2018-12-64-84>

Об'єктом дослідження став меморіальний рояль Павла Григоровича Тичини. Завдяки аналізу письмових джерел та зовнішніх характеристик музичного інструменту вдалось заповнити значні прогалини в його історії. Було встановлено його приблизний вік, прослідковано пересування з моменту придбання, визначено кількість реставрацій та їх особливості. Отримані у процесі дослідження дані дозволяють стверджувати, що рояль має велику історико-культурну цінність. Вони також підтверджують, що не випадково саме цей інструмент займає чільне місце в експозиції Літературно-меморіального музею-квартири П.Г. Тичини у м. Києві.

Ключові слова: Павло Тичина, музика, рояль, брати Дідеріхс, музейний предмет.

Постановка проблеми. Більшість українців знають Павла Тичину як українського поета, співця рідного слова та майстра ліричних історій. Менше – що в різні часи він був Наркомом освіти, Головою Верховної ради УРСР та взагалі вів активну державну та громадську діяльність. Та мало хто знає, що був він людиною музичною, володів грою на шести музичних інструментах та мав ідеальний музикальний слух. Саме через це маловідому, але таку глибоку, сторону Павла Григоровича одним із центральних експонатів у його київській квартирі, яка з 1979 року має статут Літературно-меморіального музею-квартири його імені, є рояль.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Музиці в житті Тичини присвячено десятки наукових праць. Серед них уваги заслуговують роботи Володимира П'янова та Станіслава Тельнюка. А ось меморіальним речам Павла Григоровича окремих наукових досліджень не присвячували. Про них існують лише мимобіжні згадки в тематичних та загальних дослідженнях.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Меморіальний рояль Павла Тичини, як і більшість предметів з колекції музею, раніше не виступав об'єктом наукових досліджень. Через це в історії його побутування існують значні прогалини, які не дозволяють значною мірою оцінити його історико-культурну цінність.

Головною метою цієї роботи є встановлення історичних умов побутування роялю Павла Григоровича Тичини з меморіальної квартири поета в м. Києві на основі письмових та усних джерел.

Виклад основного матеріалу. Та з чого ж все почалося та що лежить в основі музичної сторони Павла Григоровича? Перш за все, це сприятлива атмосфера в сім'ї та відвідування церковних служб, а також загальна любов жителів села Піски до музики. По-друге, це перша вчителька Серафима Миколаївна Морачевська, яка організувала шкільний хор, показувала молодому Павлу ноти, вчила по них співати, познайомила його з елементарними питаннями музичної грамоти та проклала шлях до отримання освіти в закладах, які розвинули його музикальність – Чернігівське духовне училище (1901-1907 рр.) та Чернігівська духовна семінарія (1907-1913 рр.) [1, с. 19, 20]. «Юний Тичина не тільки володів особливим музичним хистом, абсолютним слухом і чарівним тембром голосу, але й мав гідну подиву пам'ять», – згадував Володимир П'янов [1, с. 26].

Навчання поєднувалось з співом в архієрейському хорі, яке стало місцем знайомства з майбутнім відомим українським хоровим диригентом Григорієм Верьовкою або просто Грицем, як називав його сам Тичина [1, с. 24]. Новий друг став не лише вірним товаришем, але й, в майбутньому, співзасновником самодіяльного хору «Нове будівництво». Задум двох захоплених молодих людей був дуже амбітним: побудувати на базі самодіяльного колективу професійну школу-студію. Через кілька років хор «Нове будівництво» був перетворений в капелу-студію імені Леонтовича, а пізніше в професійну музичну школу. Двох творчих людей з'єднала міцна дружба на довгі роки, тому неспроста в колекції Літературно-меморіального музею-квартири П.Г. Тичини у м. Києві зберігаються десятки нотних збірок авторства Г. Верьовки та навіть музичний інструмент (сопілка), яка належала відомому українському диригенту.

Свій зв'язок з музикою він не розірвав і після закінчення семінарії. Під час Першої світової війни Тичина був «одним із організаторів і душею» самодіяльного народного хору в Чернівцях та після революції почав працювати завідувачем Музею кооперативної спілки «Дніпросоюз», де познайомився з Кирилом Стеценком, який очолював там музичну секцію [1, с. 51]. Також саме завдяки знайомству із Кирилом Григоровичем він зустрівся з Леонтовичем. Також під час роботи в театрах та редакціях Києва, Павло Григорович, заводив контакти із людьми високої культури: О. Довженком, М. Рильським, Л. Курбасом та іншими [1, с. 67]. Знайомство з засновником театру «Березіль» відбулося у 1915 році за лаштунками Театру Миколи Садовського: «Я знав Леся Курбаса, не раз зустрічався з ним, розмовляв про різні, що нас обох цікавили, мистецькі та життєві речі...», – писав поет [2, с. 11]. Такі коротенькі та вибіркові замітки із його життя свідчать про те, що він ніколи не був осторонь культурного, а головне музичного життя на поч. ХХ ст.

Отже, музика – це те, що ніколи не зникало ні з творчості Павла Тичини, ні з його життя. Саме тому на позначення ранньої творчості Тичини Ю. Лавріненко та В. Барка запропонували такий термін як «кларнетизм», М. Тихонов писав про поезію Павла Григоровича: «Який чарівний, ніжний, музичний, співучий його розмаїтий вірш...». На слова П. Тичини композитори написали понад триста пісень, хорів, кантат, ораторій.

Любов та вроджений талант до музики не могли не спричинити розвитку навиків гри на музичних інструментах. Впродовж свого життя Павло Григорович оволодів грою на шести музичних інструментах: бандурі, кларнеті, сопілці, роялі, гобої та флейті. І знову інтерес, як і до музики загалом, так і до музичних інструментів зародився ще в дитинстві, а розвинувся в юності: «У рідному селі він вперше почув звучання скрипки, кларнета, тромбона та барабана, а в Чернігові – практично всіх там суцільних музичних інструментів – від фісгармонії до арфи» [1, с. 26]. Кожен музичний інструмент займав своє місце у житті Павла Григоровича. На честь кларнета він назвав свою першу поетичну збірку, а бандура, за словами Станіслава Тельнюка, була улюбленим інструментом Тичини. Матеріальним доказом цього є фото широко усміяного поета разом із бандурою, подарованою йому на 50-й день народження [3]. Та саме рояль став річчю, на придбання якого він вперше витратив велику суму.

Про свою «велику» покупку Павло написав у листі з Харкова у 1930 році до своєї майбутньої дружини Ліди: «... А ще, Лідусьонку, купив собі рояль! Щоправда, не першої юності і десь він у перепалках, видно, був, бо й сліди помітно – а все ім'я йому рояль. Маленький. Дідеріха. 1000 крб. дав. Заплатив, звичайно, чеком, а не готівкою. Хто його зна, що воно за музика – оце буду настроювати, а мо, й ремонтувати прийдеться. От чорт його зна – ніколи, крім бібліотеки, ніякої великої цінності не мав. А це вже на трьох ногах – увійшов – і ніяк його не викинеш...» [4, с. 102]. Саме цей лист є найповнішим джерелом інформації про цей музичний інструмент Тичини та дозволяє зробити певні припущення стосовно нього. По-перше, зрозуміло, що рояль потребував реставрації. Так як документів про будь-які ремонтні дії над інструментом у ті часи немає, тому можна припустити, що Павло Григорович здійснив його сам. Такий висновок, має місце, з огляду на існування фото, надрукованого в книзі Станіслава Тельнюка «Павло Тичина». На ньому зображений Тичина за настроюванням свого роялю у 30-ті роки ХХ ст. Крім того, на фото добре видно, що в правій руці він тримає пензлик, а ліва – в білій рукавичці – два атрибути, які показують, що він не лише його налаштовує, але й ремонтує. Можливо, здійснювати загальний ремонт, йому могли допомагати спеціалісти, і все це відбувалося у харківській квартирі Тичини: «...А це вже на трьох ногах – увійшов – і ніяк його не викинеш...» [4, с. 102], але доводив його до ідеального стану сам. Оскільки поет мав абсолютний музичний слух, налаштування здійснювалося ним особисто.

По-друге, з листа зрозуміло, що рояль великих розмірів. Ця характеристика інструменту дозволяє зробити припущення стосовно того, чому саме його вирішив придбати Павло Григорович. На початку 30-х років він проживав у харківському будинку «Слово» на останньому, п'ятому поверсі. А завдяки спогадам сина українського драматурга Миколи Куліша, Володимира, опублікованим у книзі «Слово про будинок «Слово», відомо, що «про засоби транспорту на вищі поверхи будівничі «забули»,

тому було досить скрутно тим мешканцям, що мусіли вилазити й збігати щоденно по кілька разів у двір...» [5, с. 10]. З цих свідчень стає зрозуміло, що одним із пріоритетів при виборі інструменту, окрім ціни, стали саме його розміри та легкість транспортування.

Загалом довжина роялю, залежно від призначення, якості звука та ігрової чутливості коливається від 308 см (концертний) і до 132 см (міні-кабінетний). Виходячи з розмірів (висота – 950 см, ширина – 190 см, довжина – 150 см) рояль Павла Тичини належить до типу кабінетного. Також у листі Павло Григорович не пропускає таку деталь, як фірма роялю. І це не випадково, адже виробництво братів Дідеріхів є однією із найстаріших російських парових фортепіанних фабрик, що вказано на їх логотипі, розміщеному на деці (у внутрішній частині) роялю. Логотип фірми вказаний також і на передній частині його корпусу (пюпютрі). Так як точної дати виготовлення роялю з меморіальної квартири немає, можна зробити певне припущення, виходячи з історії функціонування фортепіанної фабрики «Брати Р. і А. Дідеріхів». Перша російська фортепіанна фабрика була заснована в 1810 році вихідцем із Брауншвейгського герцогства Фрідріхом (у Росії – Федір Федорович) Дідеріхсом [6, с. 23]. Спочатку це була невелика майстерня, де працював він сам і ще один робітник. Через 12 років на виробництві працювало вже 30 робітників. Перші інструменти, які виготовляв Дідеріхс були точними копіями віденських. У 1829 році його фортепіано були виставлені на I Всеросійській мануфактурній виставці в Петербурзі, на якій їм було присуджено другий розряд. Після смерті Федора Дідеріха в 1846 році, справи фабрики вела його вдова протягом 20 років. Потім вона передала її старшому сину – Роберту, який удосконалив виробництво так, що на Всеросійській мануфактурній виставці 1870 року його інструмент удостоївся почесного відгуку [6, с. 24]. Пізніше до Роберта приєднався його молодший брат Андрій, який також був знавцем фортепіанної справи. З 1878 року майстерня Дідеріха стала називатись фортепіанною фабрикою «Брати Р. і А. Дідеріхів» та фірмовий знак «Diederichs Freres». Цей момент став переломним у виробництві. З 1882 року вони почали випускати салонні і кабінетні роялі та салонні піаніно. До кінця 80-х років інструменти братів Дідеріхів неодноразово були відмічені на вітчизняних і зарубіжних виставках, де отримали 3 золоті, 3 срібні і 1 бронзову медаль [6, с. 25]. Після смерті Роберта в 1893 році його молодший брат продовжив самотужки вдосконалювати виробництво та призначив технічним директором фабрики висококваліфікованого майстра фортепіанної справи Ф. Кальнінга. Через це зросла кількість випущених інструментів та знизилась середня вартість одного продукту. Також фабрика почала орієнтуватись на випуск недорогих інструментів для масового користувача-непрофесіонала. Через ці зміни в 1896 році на Всеросійській промисловій виставці в Нижньому Новгороді фірма отримала найвищу нагороду за заслуги на ниві вітчизняної промисловості – Державний гербовий знак [6, с. 25]. А на Всесвітній промисловій виставці в Парижі 1900 року інструмент фабрики був удостоєний Гран-прі, а влас-

ник – нагороджений орденом [6, с. 25]. До початку Першої світової війни фірма, під керівництвом синів Андрія, працювала досить успішно. Проте з початком війни виробництво довелося зменшити, а в квітні 1918 року фірма була закрита назавжди [6, с. 26]. Рояль з меморіального помешкання Тичини на деці має емблему з усіма вище згаданими відзнаками фортепіанної фабрики. Отже, виходячи із цього можна стверджувати, що рояль, який належав Павлу Григоровичу, був випущений після 1900 року.

Також слід відзначити те, як було заплачено за рояль. Павло Григорович у своєму листі акцентував увагу на тому, що за свою покупку він заплатив саме чеком, а не готівкою і обґрунтував своє рішення. По-перше, це свідчить про те, що в ті часи, якщо були задокументовані підтвердження покупки, її можна було повернути. По-друге, що Павло Григорович продумував свої рішення під різними кутами.

Тепер слід прослідкувати рух роялю за Тичиною по Україні. Перші 5 років після покупки він був з Павлом Григоровичем у будинку «Слово» в Харкові: «Павел Григорьевич жил в Харькове с 1923 года по 1934, когда столицу перенесли в Киев. В этой квартире № 15 дядя провел последние пять лет своей харьковской жизни. Здесь почти все осталось так же, как и было при нем: окна, двери, паркет – мы ничего не меняли. А вот обстановка не сохранилась. Когда дядя переезжал в Киев, он забрал с собой большую часть библиотеки, рояль», – згадував племінник П. Тичини [7]. Також підтвердження перебування роялю в харківському помешканні Тичини є фотографії, зроблені його товаришем А. Павлюком. Ці фото зберігаються в родичів Павла Григоровича: «...Цей рояль стояв у сусідній кімнаті (з кабінетом)... Дуже любив поет цей інструмент, і часто під високим склепінням лунали ліричні акорди Лисенка і Леонтовича» [7]. Наступною зупинкою поета став київський аналог «Слова» – будинок «Роліт» (складова абрєвіатура від назви «Кооператив «Робітник літератури») [8, с. 169]. Будинок на вулиці Леніна, 68 (нині – вулиця Б. Хмельницького) став пристанищем для Павла Григоровича майже на 7 років. У серпні 1941 року він разом із дружиною та тещею був відправлений в евакуацію до Уфи [6, с. 129]. «Разом з Тичинами до Уфи прибули родини Рильського, Панча, Сосюри, Корнійчука, а також багатьох інших письменників, композиторів, художників, науковців. Тут, в Уфі, знайшли своє пристановище Спілка письменників, Спілка композиторів, Київський оперний театр, Академія наук...» [3, с. 251]. Зрозуміло, що рояль туди за ним не послідував. Після повернення до Києва вже на посаді Наркома освіти йому була надана п'ятикімнатна квартира по Чудновського, 5 (нині – Терещенківська, 5) [3, с. 274]. На основі незадокументованих спогадів, прийнято вважати, що рояль, який уцілів у розграбованій квартирі в будинку «Роліт», став першим предметом інтер'єру нової київської квартири Павла Тичини. Щодо післявоєнної реставрації роялю Павлом Григоровичем, можна зробити знову ж таки лише припущення, адже задокументованих підтвер-

джень немає. Проте, зрозуміло, що рояль під час війни не міг уникнути пошкоджень, тому реставрація чи ремонт мали місце бути. І саме цей музичний інструмент у 1979 році отримав статус «меморіальний» та посідає чільне місце серед усіх експонатів Літературно-меморіального музею-квартири П.Г. Тичини у м. Києві.

У 2017 році була проведена чергова реставрація роялю. Цього потребував як зовнішній вигляд інструменту, так і пошкодження частин механізму: на поверхні були присутні неглибокі подряпини, незначна стертість лакового покриття; подряпина над правою ніжкою – довжина 3 см; ліра кріпиться надійно, видимих дефектів не виявлено; дека має незначні тріщини, котрі мають ознаки реставрації; між басовими струнами фа та фа-дієз є заглушка; басова струна ля бемоль відсутня; сукно біля струн не пошкоджене; молоточки клавiш № 49-88 мають ознаки реставрації: ударна частина покрита фрагментами шкіри; на поріжку рами біля місця кріплення кілків незначні пошкодження, що виникли при заміні кілків; отвори кілків еліпсоподібні, заглушені фрагментами деревини; на пілотах клавiшах № 45-99 присутній окис міді; ролики частково покриті окисом. За зовнішніми ознаками інструмент був реставрований, час реставрації невідомий [10].

Реставрація була здійснена у 2017 році спеціалістом Дузєвим Ростиславом Юрійовичем згідно процедур, передбачених законом України. Фахівець провів роботи з повної чистки механіки, деки, клавіатури від пилу та сміття; чистки пілотів від окису міді; чистки або заміни фальшивих та некомплектних басових струн; чистки або заміни фальшивих та некомплектних тенорових та дискантових струн. Було здійснене придбання та встановлення басової струни ля бемоль; заміна кілків новими; шабрування та інтонування молотків № 49-88; очищення та полірування накладок клавіатури та роликів; укріплення тримання строю інструмента. Також було проведено перештифтування капсулів молотків, фігур, шпiллерів; регулювання лінії клавіатури та її висоти; регулювання друка клавіатури (однакова глибина нажимання кожної клавiші); локальна перегарніровка переднього та середнього капсюдів клавіатури; змащення усіх осьових штифтів механіки та штифтів клавіатури «Protek»; нанесення на всі вузли механіки графіту та пудри «Protek»; заміна зношеного сукна механіки та педального механізму; регулювання демпферів та усунення інших виявлених дефектів, що не потребують заміни запчастин. А головне – настройка та підготовка інструменту до використання за прямим призначенням [10].

Отже, в ході дослідження, завдяки аналізу історії фабрики-виробника, було встановлено приблизний вік роялю (майже 120 років), прослідковано його пересування за Павлом Григоровичем з моменту придбання (з 1930 до 1944 року) та визначено кількість та особливості його реставрацій. Таким чином, виходячи із усього вище сказаного, меморіальний рояль Павла Григоровича Тичини має високу історико-культурну цінність та не випадково посідає чільне місце в колекції Літературно-меморіального музею-квартири П.Г. Тичини у м. Києві.

Список літератури:

1. П'янов В.Я. На струнах вічності: Нарис та есеї / В.Я. П'янов. – К.: Український письменник, 2002. – 217 с.
2. Життя і творчість Леся Курбаса / [упоряд., наук. ред. Богдан Козак]. – Львів; Київ; Харків: Літопис, 2012. – 656 с.
3. Тельнюк С.В. Павло Тичина / С.В. Тельнюк. – К.: Молодь, 1979. – 336 с.
4. Лист П.Г. Тичини до Л.П. Папарук // Тичина П.Г. Зібрання творів: У 12 т.: Щоденникові записи. Листи. Т. 12. – К.: Наукова думка, 1983. – С. 102.
5. Куліш В. Слово про будинок «Слово»: спогади / В. Куліш. – Торонто, 1966. – 68 с. : фот.
6. Отюгова Т., Галембо А., Гурков И. Рождение музыкальных инструментов: Из истории Ленингр. производственного об-ния по изготовлению музыкальных инструментов : Очерки / Т. Отюгова, А. Галембо, И. Гурков. – Л.: Музыка, Ленингр. отд-ние, 1986. – 187 с.
7. Спогади Ю.С. Тичини [Електронний ресурс] // Історія Харкова в пам'ятних дошках. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://memorydoskikharkov.blogspot.com/2016/09/blog-post_26.html.
8. Коломієць Л.В. Український художній переклад та перекладачі 1920-30-х років: матеріали до курсу «Історія перекладу»: навчальний посібник / Л.В. Коломієць. – Вінниця: Нова книга, 2015. – 360 с.
9. Павло Тичина. Из щоденникових записів. – К.: Радянський письменник, 1981. – 430 с.
10. ЛММК П.Г. Тичини. Договір № 7 від 12 травня 2017 року.

Вакульчук А.Р.

Литературно-мемориальный музей-квартира П.Г. Тычины в г. Киеве

МЕМОРИАЛЬНЫЙ РОЯЛЬ ПАВЛА ГРИГОРОВИЧА: К ВОПРОСУ БЫТОВАНИЯ**Аннотация**

Объектом исследования стал мемориальный рояль Павла Григоровича Тычины. Благодаря анализу письменных источников и внешних характеристик музыкального инструмента удалось заполнить значительные пробелы в его истории. Было установлено его примерный возраст, прослежены передвижения с момента покупки, определено количество реставраций и их особенности. Полученные, в ходе исследования, данные позволяют утверждать, что данный рояль имеет большую историко-культурную ценность. Они также подтверждают, что неспроста именно этот инструмент занимает видное место в экспозиции Литературно-мемориального музея-квартиры П. Тычины в г. Киеве.

Ключевые слова: Павло Тычина, музыка, рояль, братья Дидерихс, музейный экспонат.

Vakulchuk A.R.

Literary-memorial museum-apartment of P.G. Tychyna in the city of Kiev

PAVEL TYCHYNS MEMORIAL GRAND PIANO: TO QUESTION OF APPLICATION**Summary**

The Memorial Grand Piano of Pavlo Tychyna was the object of the study. Thanks to the analysis of written sources and external characteristics of the musical instrument, were filled significant gaps in its history. There was found its approximate age, was tracked movement from the moment of purchase, determined the number of restorations and their features. The data obtained during the research allows us to assert that the piano has a great historical and cultural value. It also confirms that this instrument occupies a prominent place in the exposition of the literary-memorial museum-apartment P.G. Tychyna in the city of Kiev.

Keywords: Pavlo Tychyna, music, piano, brothers Diederichs, exhibit.